

ประชาสังคมไทยฟื้นฟูคลองแม่ข่า จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยวิถีชีวิตคนเมือง วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ล้านนา

Thailand Social Movement on Rehabilitating Chiang Mai's Mae Kha Canal with Lanna's Folkways Culture and History

บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา

คณะสังคมศาสตร์และศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยนอร์ท-เชียงใหม่

E-mail: bongkoch@gmail.com

บทคัดย่อ

ปัญหาคลองแม่ข่า เกิดจากการพัฒนาเมืองอย่างไร้ทิศทางโดยหน่วยงานภาครัฐ เริ่มจาก พ.ศ. 2510-2512 มีการตัดถนนซูปเปอร์ไฮเวย์ข้ามแม่น้ำปิง ทำให้พื้นที่หนองใหญ่ถูกถมและกลายเป็นที่ดินของเอกชน พ.ศ. 2525 กรมโยธาธิการ จังหวัดเชียงใหม่ ทำการถมหนองให้กลายเป็นถนนรัตนโกสินทร์ และต่อมาพ.ศ. 2530 กรมโยธาธิการจังหวัดเชียงใหม่ ร่วมกับเทศบาลนครเชียงใหม่ตัดถนนอักษฎาธรเพื่อเชื่อมแจ้งศรีภูมิและถนนรัตนโกสินทร์ นี่คือต้นเหตุของปัญหา เพราะมีการถมคลองแม่ข่าจนเหลือสภาพเป็นเพียงคลองขนาดเล็กที่รองรับการระบายน้ำเสียจากบ้านเรือน สถานประกอบการ บริษัท ร้านค้า

ชาวเชียงใหม่จึงต้องหันกลับมาเน้นการชูประเด็นวิถีชีวิตคนเมือง วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ล้านนา ในการฟื้นฟูคลองนี้ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมรูปแบบใหม่ที่แก้ปัญหาสังคมแตกต่างไปจากวิธีการเดิมที่มุ่งต่อสู้กับอำนาจรัฐ กัดดันรัฐให้มาตอบสนอง และสร้างนโยบายเพื่อแก้ปัญหาของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มาสู่ประเด็นที่มีความหลากหลาย เนื่องจากเป็นวิกฤติของทุกคนในพื้นที่ ดังนั้นทุกคนต้องเข้ามาร่วมรับรู้และรับผิดชอบ ต่อปัญหาทางสังคมมากขึ้น ดังนั้นหัวใจสำคัญของการสร้างประชาสังคมที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบใหม่ คือการสร้างจิตสาธารณะในสังคมไทย

คำสำคัญ: ขบวนการประชาสังคมแบบใหม่ จิตสาธารณะ วิถีชีวิตคนเมือง วัฒนธรรม เชียงใหม่

ABSTRACT

The original problems of Maekha Canal caused by the development of the city without directions. It was started during 1967-1969 when the highway was constructed to cross Ping River. Many swamps/water places were filled and owned by private. In 1982, the Department of Public Works of Chiang Mai had also filled many swamps to build Ratanakosinth Road. Later in 1987, the Department of Public Works of Chiang Mai together with the Chiang Mai Municipality started building the road Ussadathon to connect Sriphoom Corner and Ratanakosinth Road and that was the beginning of the whole problems of Maekha Canal, which supported the drainage from the buildings along the canal.

The activity to rehabilitate and restore the Mae Kha Canal in Chiang Mai Province enhanced the prestige of Lanna's history, culture, and folkways which illustrated as a New Social Movement focusing on its community's perception, responsibility, and collaboration in crisis, rather than forcing government to respond or make a policy for someone's interest. Hence, the core value of building Civil Society or New Social Movement was Public Mind development in Thai society.

KEYWORDS: New Social Movement, Public Mind, Way of Life in the City, Cultural, Chiang Mai

บทนำ

ตัวอย่างความสำเร็จของการพัฒนาเมืองในต่างประเทศ สามารถเป็นต้นแบบของการปฏิรูปเมืองที่มุ่งทวงคืนพื้นที่สาธารณะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชน เปลี่ยนจากวิถีคิดแบบเก่าหรือวิถีดั้งเดิม ที่เป็นการพัฒนาเมืองที่มุ่งแต่พัฒนาด้านวัตถุ ประเทศเกาหลีใต้สามารถนำพื้นที่เมืองที่เคยประสบปัญหาด้านความแออัด เป็นแหล่งเสื่อมโทรม การจราจรคับคั่ง เปลี่ยนแปลงพัฒนาให้ดีขึ้นโดยคำนึงถึงประโยชน์บนพื้นฐานความกลมกลืนระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม เช่น สุวิทย์ วงศ์รุจิราวณิชย์ (2558) กล่าวถึง **คลองของเกซอน (Cheonggyecheon)** ว่าในอดีตเป็นคลองตามธรรมชาติซึ่งได้รับการบูรณะครั้งสำคัญเพื่อใช้สำหรับระบายน้ำ ในช่วงปี ค.ศ. 1406-1412 กษัตริย์แทจง (King Taejong) ทรงริเริ่มปรับปรุงให้คลองของเกซอนเป็นคลองระบายน้ำเมื่อยามที่บ้านเมืองประสบปัญหาอุทกภัย แต่เมื่อคลองเกิดการตันขึ้น กษัตริย์ยองโฮ (King Yeongjo) จึงเกณฑ์ผู้คนมาขุดคลองขยายต่อเพื่อให้ประชาชนมีน้ำใช้อย่างสะอาดและปลอดภัย แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปในช่วงสงครามที่ญี่ปุ่นเข้ายึดเกาหลี พื้นที่ริมคลองเริ่มมีผู้คนอาศัยหนาแน่น อีกทั้งระบบสาธารณสุขไม่ดีพอ คลองที่เคยใสสะอาดก็เริ่มเน่าเสีย จนกระทั่งญี่ปุ่นเปลี่ยนชื่อเป็น คลองทาเกซอน (Takgycheon) อันหมายถึง สายน้ำที่เน่าเหม็น จากเดิมที่คลองของเกซอน หมายถึง สายน้ำที่ใสสะอาด ดัง

นั้นเมื่อประเทศเกาหลีได้เข้าสู่ยุคแห่งการพัฒนาคลองของเกซอนจึงกลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรม เพราะมีการสร้างถนนทับพื้นที่คลองในปี ค.ศ. 1948-1960 รวมถึงมีการสร้างทางด่วนยกระดับคร่อมทับคลองในปี ค.ศ. 1968 จากวิถีริมคลองสู่วิถีชีวิตที่แออัด เต็มไปด้วยมลภาวะเป็นพิษทั้งทางอากาศและเสียง เป็นแหล่งเสื่อมโทรมของผู้อพยพที่ย้ายจากชนบทเข้ามาตั้งรกรากในเมืองหลวง รวมถึงมีการเกิดขึ้นของอาคารธุรกิจขนาดใหญ่และร้านค้าขนาดเล็กจำนวนมากตลอดเส้นทางน้ำ จนทำให้คลองสายประวัติศาสตร์กลายเป็นเพียงพื้นที่รองรับตอม่อจากทางด่วนน้ำในคลองเน่าเสียเต็มไปด้วยขยะ สิ่งปฏิกูล และสารเคมี ทำให้รัฐบาลต้องสูญเสียงบประมาณกว่า 3,000 ล้านบาทเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม (สุวิทย์ วงศ์รุจิราวณิชย์, 2558)

เมื่อปี ค.ศ. 2001 อิมย็อง บัก (I Myeongbak) ได้รับเลือกให้เป็นนายกเทศมนตรีกรุงโซล ปี ค.ศ. 2003 เริ่มโครงการบูรณะคลองของเกซอน ความยาว 5.84 กิโลเมตร เพื่อพลิกพื้นที่คืนกลับเป็นคลองประวัติศาสตร์ที่มากคุณค่าอีกครั้ง เริ่มต้นขึ้นด้วยการรื้อถอนทางด่วนสายสำคัญของกรุงโซล (วี-ริฟอร์มเมอร์, 2556) เริ่มจากการจัดตั้งสำนักงานใหญ่เพื่อบริหารจัดการและกำกับนโยบายในภาพรวม และจัดตั้งคณะสำรวจและวางแผนฟื้นฟูคลองของเกซอน เพื่อทำหน้าที่ศึกษาและวางแผน แก้ไขปัญหาการจราจร รวมถึงมีการจัดตั้งคณะกรรมการประชาชนทำหน้าที่หาแนวทางดำเนินการที่ไม่สร้างผลกระทบ โดยเปิดให้

ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการหาทางออก ร่วมกัน โครงการบูรณะคลองของเอกชนเริ่มขึ้น พร้อมเสียงวิพากษ์วิจารณ์และต่อต้านจากผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใช้รถใช้ถนน หรือ ผู้อยู่อาศัย พ่อค้า แม่ค้า ธุรกิจ หรือโรงงานที่ต้อง ย้ายออกจากพื้นที่บริเวณเลียบบคลอง (วี-รีฟออร์เมอร์, 2556) แต่เพื่อให้โครงการขนาดใหญ่ที่มีผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียจำนวนมากสามารถสำเร็จได้ด้วยดี โดย ไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ เน้นการเจรจาเพื่อประนีประนอม ความขัดแย้งและร่วมกันหาทางออกระหว่าง เจ้าหน้าที่รัฐและประชาชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่ง กว่าจะเสร็จสิ้นโครงการ มีการดำเนินการประชุม ร่วมกันมากกว่า 4,300 ครั้ง (สำนักงานบริหารและ พัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน), 2554) ภายหลัง พิธีเปิดอย่างเป็นทางการ คลองของเอกชนโฉมใหม่ นอกจากจะมีน้ำใสไหลตลอดสาย ยังมีระบบระบายน้ำ และเทคโนโลยีขั้นสูงที่ใช้ สูบน้ำเข้าสู่ คลอง กว่า 120,000 ตัน ทุกวัน มีพื้นที่ธรรมชาติซึ่งมี นก ปลาต่างๆ อาศัยอยู่และเพิ่มจำนวนขึ้นเองทุกปี และ ช่วยลดอุณหภูมิของพื้นที่เมืองโดยรอบลงกว่าร้อยละ 3.6 (“Cheonggyecheon”, 2005) มีทางเดินเลียบบคลอง สำหรับเดินท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจและเที่ยวพร้อม ด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับคนพิการและ ผู้สูงอายุ มีพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ เช่น ตึกเก่าแก่ อายุ 40-50 ปีจำนวนมาก มีลานแสดงศิลปวัฒนธรรม และมีเขตเศรษฐกิจที่เต็มไปด้วยสถาบันทางการเงิน การพัฒนาพื้นที่ริมคลองของเอกชนเสร็จสมบูรณ์ในปี ค.ศ. 2005 ด้วยเงินลงทุนประมาณหนึ่งหมื่นล้านบาท (วี-รีฟออร์เมอร์, 2556) ที่สำคัญคือสามารถนำ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เคียงคู่สายน้ำของคลอง ให้คืนกลับมา กลายเป็นสวนสาธารณะใจกลางเมือง ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้คนที่อยู่ใกล้ในกรุงโซลและ อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ลดมลพิษทางอากาศ ได้มากถึงร้อยละ 33 มีการสร้างน้ำพุตลอดแนว พร้อม เชื้อนชะลอน้ำเพื่อลดความเร็วน้ำ มีลานสำหรับจัด กิจกรรมพร้อมประติมากรรมที่สวยงาม เส้นทาง

เดินเท้าตลอดแนวและสะพานข้ามคลองกว่า 22 แห่ง ที่สำคัญยังช่วยกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาที่ดินและ อสังหาริมทรัพย์ตลอดแนวคลองของเอกชน และสร้าง มูลค่าทางเศรษฐกิจได้มากถึง 750,000 ล้านบาท (สุวิทย์ วงศ์จุริราวาณิชย์, 2558) เปลี่ยนสัญลักษณ์ กรุงโซลเมืองแห่งป่าคอนกรีตสู่การวางผังเมืองที่ ขับเคลื่อนกรุงโซลให้เป็นพื้นที่สีเขียว ปัจจุบันพบว่า คลองของเอกชนกลายเป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ ใจกลางกรุงโซลที่ไม่มีปัญหาการจราจรแบบในอดีต เพราะมีการจูงใจด้วยการลดหย่อนภาษีให้แก่ผู้ที่ เข้าร่วมโครงการ กล่าวคือลดการใช้รถยนต์ส่วนตัว ตามวันที่กำหนด

ประเทศญี่ปุ่นได้ชื่อว่าเป็นต้นแบบของ การพัฒนาเมืองแบบสร้างสรรค์ เพิ่มมูลค่าเพิ่มเป็น หมู่บ้านท่องเที่ยว โครงการ OVOP (One Village One Product) คือเมืองโออิตะ ซึ่งเป็นจังหวัดเล็กๆ ทางตอนใต้บนเกาะคิวชู นำกระบวนการที่มีลักษณะ เฉพาะตัวและเป็น “การพัฒนาจากภายใน” ซึ่งเป็น กระบวนการที่มีรากเหง้าคือ มิได้เกิดจากนโยบายรัฐ (ทั้งในระดับชาติและภูมิภาค) แต่เกิดจากการริเริ่ม และผลักดันของคนในชุมชน ปัจจุบันรูปแบบ OVOP ได้แพร่ขยายไปกว่า 3,000 ท้องถิ่นทั่วประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศไทยที่นำมาสู่โครงการหนึ่งตำบลหนึ่ง ผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP (กิตติ ลิ้มสกุล, 2552) และ ประเทศต่างๆ ในอาเซียน ได้แก่ สาธารณรัฐประชาชนจีน ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย อินโดนีเซีย กัมพูชา และลาว รวมถึง มองโกเลียและสหรัฐอเมริกา แม้ว่าวิธีการนำไปใช้ จะแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ แต่มีจุดประสงค์ ของการนำไปใช้คล้ายคลึงกัน คือ เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ ระดับท้องถิ่น เพิ่มจิตสำนึกของคนในชุมชน พัฒนา คุณภาพของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นและขยายโอกาสทาง การตลาดจนกระทั่งสามารถส่งออกได้ (กิตติ ลิ้มสกุล, 2552)

องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ญี่ปุ่น (2560) กล่าวถึง ตัวอย่างที่ดีของการท่องเที่ยว โดยชุมชนที่เน้นรากเหง้าทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต

ดั้งเดิม ตัวอย่างการพัฒนาแม่น้ำลำคลองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของเมืองสำคัญอย่างชาญฉลาด เช่น **การท่องเที่ยวคลองโบราณเมืองคุราซึกิ (Kurashiki)** ของจังหวัดโอคายามะ (Okayama) ภูมิภาคชูโงะกุ (Chugoku) หรือในเขตภาคกลางของประเทศญี่ปุ่น จะทำให้รำลึกถึงสมัยเอโดะที่มีความสำคัญในเรื่องของการค้าข้าวสารเป็นจุดศูนย์กลางรวบรวมผลผลิตข้าวจากเมืองรอบๆ เอามาไว้ที่โกดัง โดยคลองคุราซึกิ (Kurashiki) ทำหน้าที่หลักในการส่งมอบข้าวสารต่อไปยังเมืองโอซากา ปัจจุบันนักท่องเที่ยวสามารถนั่งเรือพาย ราคาคนละ 300 เยน (องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560) เพื่อเที่ยวชมเมืองย้อนรำลึกอดีตสมัยโชกุนเมื่อกว่า 300 ปีก่อนสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งที่มีชื่อเสียงไม่แพ้กัน คือ **คลองโอตารุ (Otaru Unga)** นับเป็นสัญลักษณ์ของเกาะฮอกไกโด ที่ได้รับความนิยมในการถ่ายภาพคู่เป็นที่ระลึกมีฉากหลังเป็นหลังคาอาคารก่ออิฐแดงเป็นคลองที่ยาว 1,140 เมตร เชื่อมระหว่างแนวชายฝั่งดั้งเดิมและพื้นที่นอกฝั่งที่ได้มีการบุกเบิก สร้างเสร็จในปี ค.ศ. 1923 เป็นคลองที่เกิดจากการถมทะเลใช้เป็นเส้นทางขนถ่ายสินค้าจากเรือใหญ่ลงสู่เรือขนถ่ายแล้วนำสินค้ามาเก็บไว้ภายในโกดัง พื้นที่แห่งนี้ตกต่ำมากภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 น้ำในคลองกลายเป็นน้ำคร่ำสกปรกเน่าเสีย เพราะตั้งอยู่ใกล้ท่าเรือ ต่อมาภายหลังได้เลิกใช้และถมคลองครึ่งหนึ่งทำเป็นถนนหลวงสาย 17 ส่วนที่เหลือไว้ครึ่งหนึ่งก็ได้ทำการปรับปรุงเป็นสถานที่ท่องเที่ยว และปรับปรุงทางเดินเลียบบคลองด้วยอิฐสีแดง เพื่อให้สามารถเดินเล่นได้ อย่างสะดวกสบาย ในช่วงเทศกาลท่องเที่ยวฤดูหนาว โดยเฉพาะสัปดาห์ที่สองของเดือนกุมภาพันธ์จะมีการสร้างบ้านหิมะ และตุ๊กตาหิมะประดับตลอดทางเดิน และจุดเทียนในโคนน้ำแข็งเพื่อให้แสงสว่างและความสวยงามในอีกรูปแบบหนึ่งยามค่ำคืน (องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560) นอกจากนี้ ยังมีการลอยโคมเทียนริมคลองเพื่อเพิ่มสีสันทางการท่องเที่ยวอีกด้วย **คลองโอตารุ หรือ**

โอตารุอุงะ (Otaru Unga) ได้รับการปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยการนำโกดังที่อนุรักษ์ไว้มาปรับปรุงให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ร้านค้า ร้านกาแฟ ร้านขายของที่ระลึก ลานเบียร์ และร้านอาหาร ตั้งเรียงรายอยู่ริมคลอง นอกจากนี้ **คลองโดตงบุริ (Dotonbori)** ใจกลางย่านแสงเสียงแห่งเมืองโอซากา ประเทศญี่ปุ่น จัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอีกแห่งที่ชาวเมืองโอซากา มีธรรมเนียมว่า หากทีมเบสบอล ฮานชิงไทเกอร์ (Hanshin Tigers) ของเมืองโอซากาชนะเลิศการแข่งขัน ต้องเฉลิมฉลองด้วยการกระโดดน้ำที่คลองแห่งนี้ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่เมื่อปี ค.ศ. 2015 พื้นที่ 1 กิโลเมตรในคลองโดตงบุริถูกเปลี่ยนเป็น “สระว่ายน้ำกลางแจ้ง” โดยความร่วมมือของเมืองโอซากาและกลุ่มธุรกิจยักษ์ใหญ่ 14 แห่ง เปลี่ยนโฉมจากคลองน้ำเสียให้ใส กลายเป็นจุดท่องเที่ยวสุดโรแมนติกของเมือง (มาซาชิ, 2558) ยิ่งในช่วงฤดูใบไม้ผลิวิวของซากุระที่บ้านสะพานทั้งสองฝั่งคลองยิ่งเสริมให้บรรยากาศสวยงามจับใจ อีกหนึ่งจุดท่องเที่ยวแห่งความภาคภูมิใจของชาวเมืองโอซากา คือการล่องเรือไปตามคลองน้ำใสที่พาดผ่านใจกลางเมืองโอซากา ในอดีตเคยได้รับการขนานนามให้เป็น “เวนิสแห่งญี่ปุ่น” (มาซาชิ, 2558) หลังจากที่คลองขนส่งถูกทิ้งร้างมีแต่น้ำเน่าเสียได้รับการปรับปรุงฟื้นฟูน้ำเน่าเสีย และการปรับปรุงภูมิทัศน์รอบๆ คูคลองให้สวยงามสะอาดสะอ้าน จนกลายเป็นอีกหนึ่งสถานที่น่าเที่ยวแห่งเมืองโอซากา โดยสามารถชมได้เมื่อสัญจรผ่านเส้นทางเดินเรือโดตงบุริ เช่น ปราสาทโอซากา (Osaka Castle) สร้างครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. 1583 ด้วยความงดงามของปราสาทและความอลังการของกำแพงหินและคูเมืองที่อยู่รอบปราสาท ยูนิเวอร์แซลสตูดิโอเจแปน (USJ) พิพิธภัณฑ์สัตว์น้ำที่ใหญ่ติดอันดับโลก (Kaiyukan Aquarium West Wharf) พิพิธภัณฑ์ศิลปะ Suntory Museum (Tempozan) รวมถึงย่านท่องเที่ยวยอดนิยมแห่งนัมบะโอซากาที่เต็มไปด้วยร้านอาหารและแหล่งช้อปปิ้ง นับเป็นแลนด์มาร์คสำคัญของเมืองโอซากา

แม้แต่สัญลักษณ์สมัยใหม่ เช่น ป้ายไฟกูลิโกะ ปุ๋ยักษ์จำลองที่หน้าร้านอาหาร หุ่นปลาปักเป้าตัวใหญ่ก็สร้างสีสันให้กับการล่องเรือในคลองโดตงบุรี (มาซาชิ, 2558)

ตัวอย่างการแก้ปัญหาหน้าน้ำเสียที่เต็มไปด้วยมลพิษของประเทศสิงคโปร์ที่เป็นเพียงเกาะเล็กๆ เมื่อเทียบกับประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2520 นายลีควนยู นายกรัฐมนตรีสิงคโปร์ในขณะนั้น ได้ประกาศเริ่มต้นโครงการพัฒนาและทำความสะอาดแม่น้ำสิงคโปร์ รวมถึงอ่าวคัลลิ่งครั้งใหญ่ โดยใช้งบประมาณทั้งหมด 200 ล้านดอลลาร์สิงคโปร์ หรือราว 5 พันล้านบาท (กองบรรณาธิการ วอยซ์ทีวี, 2555) วิธีการแก้ปัญหาเริ่มจากการเปลี่ยนแปลงระบบสาธารณสุขโรค และขจัดต้นตอของปัญหานั้นคือ ความแออัดของชุมชนริมสองฟากฝั่งแม่น้ำที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วต้นตอสำคัญของปัญหาน้ำเน่าเสียในสิงคโปร์ คือ การปล่อยน้ำทิ้งลงแม่น้ำโดยไม่ผ่านการบำบัด ตลอดจนการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมริมแม่น้ำ รวมถึงเศษขยะจากตลาดสดและของเสียจากฟาร์มเลี้ยงหมูและเป็ดในบริเวณดังกล่าว รัฐบาลสิงคโปร์ได้แก้ไขปัญหานี้ด้วยการโยกย้ายประชาชนในชุมชนสองฝั่งแม่น้ำไปยังที่พักแห่งใหม่ ซึ่งเป็นแฟลตที่รัฐบาลสร้างขึ้น โดยสถานที่ดังกล่าวมีระบบกำจัดขยะและน้ำเสียที่มีประสิทธิภาพมากกว่าชุมชนแออัดที่พวกเขาเคยอาศัยในอดีต ส่วนโรงงานอุตสาหกรรม ตลอดจนตลาดสดและฟาร์มเลี้ยงสัตว์บางส่วนได้รับการร้องขอให้โยกย้ายออกจากพื้นที่ โดยในรายที่ต้องการตั้งสถานประกอบการบริเวณจุดที่ตั้งเดิมต่อไป รัฐบาลสิงคโปร์ได้ออกกฎหมายบังคับให้ต้องปรับปรุงระบบกำจัดขยะและบำบัดน้ำเสียให้ได้มาตรฐานตามที่ทางการรองรับ (กองบรรณาธิการ วอยซ์ทีวี, 2555) กระบวนการแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียในแม่น้ำสิงคโปร์และอ่าวคัลลิ่งใช้ระยะเวลาทั้งหมด 10 ปี สำเร็จเมื่อปีพ.ศ. 2530 ปัจจุบันแม่น้ำสิงคโปร์และอ่าวคัลลิ่งยังคงมีสภาพแวดล้อมที่สวยงามและไร้ซึ่งมลภาวะ เพราะมีสัตว์น้ำ

หลายชนิดกลับมาใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแม่น้ำที่เป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการแก้ปัญหาของภาครัฐร่วมกับภาคเอกชนและประชาชน

สรุปประเด็นสำคัญของความสำเร็จในการแก้ปัญหาการพัฒนาเมืองควบคู่กับการดูแลเอาใจใส่ด้านมลภาวะและสิ่งแวดล้อมของทั้งสามประเทศ เช่น ประเทศเกาหลีใต้ ญี่ปุ่น และสิงคโปร์ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน มีความสอดคล้องกับแนวคิดของศาสตราจารย์โรเบิร์ต พัตนัม (Robert Putnam) จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (อนุชาติ พวงสำลี, 2543) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การปกครองท้องถิ่นในประเทศอิตาลี โดยใช้เวลานานกว่าสิบปีจึงพบว่าทางตอนเหนือของประเทศแควมิลาน ทอริโน เครซซูกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี แต่ทางตอนใต้กลับพบความแตกต่าง เพราะแควมิลานมีแต่ความยากจน ฉ้อฉล คอร์รัปชัน และเต็มไปด้วยมาเฟีย ฯลฯ คำถามคือ อะไรทำให้ประเทศอิตาลีมีความแตกต่างกันถึงเพียงนั้น ทั้งที่ใช้กฎหมายฉบับเดียวกัน ในที่สุดก็พบว่า การปกครองท้องถิ่นตอนเหนือของประเทศอิตาลีเข้มแข็งและไม่มีการทุจริต เพราะประชาชนเข้มแข็งและมีส่วนร่วมในการปกครองอย่างเต็มที่ ซึ่งศาสตราจารย์โรเบิร์ต พัตนัม ได้ให้คำตอบไว้ในหนังสือขายดีเล่มหนึ่งชื่อ “Making Democracy Work : Civic Tradition in Modern Italy” (อนุชาติ พวงสำลี, 2543) คือประชาธิปไตยที่จะได้ผลนั้นต้องเป็น “ประชาธิปไตยทางราบ” ไม่ใช่ “ประชาธิปไตยทางตั้ง” เพราะ Civic Tradition หมายถึง การที่ประชาชนมีวัฒนธรรมรวมตัวกัน ทำกิจกรรมต่างๆ อย่างมาก ที่เรียกกันว่ามีความเป็นประชาสังคม (Civil Society) หรือ ประชาคมเข้มแข็ง หรือการมีทุนทางสังคม ตรงกันข้ามกับสังคมที่มีความสัมพันธ์กันด้วยอำนาจเช่นนายกับไพร่ ผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง ที่เรียกว่าความสัมพันธ์ทางตั้ง (อนุชาติ พวงสำลี, 2543)

ศาสตราจารย์โรเบิร์ต พัตนัม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545) เสนอว่า ประชาธิปไตย

แนวใหม่ให้ความสำคัญแก่ทุนทางสังคมมากกว่า ทุนทางการเงิน และได้ชี้ว่าทุนทางกายภาพ หมายถึง ทุนทางวัตถุ ส่วนทุนทางสังคม หมายถึง การเชื่อมโยงระหว่างบุคคลเป็นเครือข่ายสังคมและหลักปฏิบัติของการทดแทนคุณกันและความไว้วางใจระหว่างกัน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นคุณธรรมของประชาชน (Civic Virtue) การมีปฏิสัมพันธ์ทำให้ประชาชนสร้างชุมชนขึ้นมา ชุมชนเหล่านี้กลายเป็นข่ายใยหรือเส้นใยที่ถักทอสังคมขึ้นมา ความรู้สึกของการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นจริงในข่ายใยสังคมนี้นำประโยชน์อย่างสูงให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ การศึกษาของโรเบิร์ต พัตนัม ให้ข้อมูลเชิงประจักษ์ว่า การผูกพันกันในแนวนอนหรือเท่าเทียมกัน ทำให้ทุนทางสังคมมีประสิทธิภาพหรือก่อผลได้สูงมากกว่าการผูกพันในแนวตั้ง (ไซริจัน เจริญสินโอฬาร, 2545)

“ประชาสังคม” (Civil Society) จะต้องมีมากกว่าแค่การรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตน เพราะต้องเป็นตัวแทนของสมาชิกในสังคมหรือชุมชนนั้น โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการเพิ่มคุณภาพชีวิตที่ดีของสมาชิกทุกคนในสังคม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มตน เป้าหมายที่สำคัญไม่ใช่แค่ดีขึ้นแต่ต้องดีเสมอกันทุกส่วน โดยเรียกร้องความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์กับสมาชิกทุกคน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เรียกว่า “สังคมดีไม่มีขาย ต้องร่วมกันสร้าง” การพัฒนาแบบดั้งเดิมที่ผ่านมา นอกจากจะทำลายทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังพบว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของหลายประเทศ ได้สร้างปัญหาให้กับความเป็นอยู่ของมนุษย์และวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมหึมา เนื่องจากรัฐบาลขาดความรับผิดชอบ ไม่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ระบบราชการมีการทุจริต ฯลฯ ประชาคมโลกจึงประชุมร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวคิดที่เป็นกลางเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ผลสรุปที่ได้คือทั่วโลกควรปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาเสียใหม่ โดยจะต้องยกเลิกการพัฒนาซึ่งรัฐเป็นผู้ชี้แนะ และออกคำสั่งแต่เพียงฝ่ายเดียว ในลักษณะรัฐประชาชาติ

(Nation State) ให้ปรับเปลี่ยนมาเป็นประชารัฐ (Civil State) ซึ่งเป็น “ความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างรัฐกับประชาชนในลักษณะที่เป็นประชาสังคม”

เป็นเรื่องน่าสนใจและท้าทายยิ่งนัก หากจะมีการนำต้นแบบความสำเร็จในต่างประเทศ เช่น ประเทศเกาหลีใต้ ประเทศญี่ปุ่น ประเทศสิงคโปร์ มาประยุกต์ใช้กับสังคมไทย ในการแก้ไขปัญหาทางสังคมที่มีรากฐานไม่แตกต่างกันมากนัก ซึ่งน่าจะเปรียบเทียบกับประเทศที่ยังมีปัญหานักกวางเรื่องมลพิษทางน้ำ พบว่าการออกกฎหมายเพื่อรับมือกับปัญหา เช่น กฎหมายของแม่น้ำฮวงโห สาธารณรัฐประชาชนจีน โดยเป็นกฎหมายที่มีกรอบการทำงานเพื่อประสานข้อกำหนดของกฎหมายเดิมที่มีอยู่ 4 ฉบับ ได้แก่ กฎหมายน้ำแห่งชาติ (The National Water Law) กฎหมายป้องกันและควบคุมมลพิษทางน้ำ (Water Pollution Prevention and Control Law) กฎหมายควบคุมอุทกภัย (Flood Control Law) และกฎหมายอนุรักษ์น้ำและดิน (Water and Soil Conservation Law) โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วม (Lee, 2006) แต่ยังคงพบว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวยังไม่บรรลุผล เนื่องจากปัญหาสำคัญ คือ การบังคับใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียว ไม่ใช่คำตอบสุดท้าย เพราะประชาชนบางส่วนยังไม่รู้จักการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง รวมถึงการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วทาง ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน รวมถึงประเทศอินเดีย ที่ประกาศให้แม่น้ำคงคา (Ganga River) เป็นแม่น้ำประจำชาติ ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาหิมาลัย ไหลผ่านภาคเหนือของอินเดีย และถือเป็นเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตชาวอินเดียกว่า 400 ล้านคน ที่ตอนนี้กลายเป็นแม่น้ำที่มีมลภาวะสูงที่สุดสายหนึ่งของโลก ดังนั้นรัฐบาลอินเดีย จึงจัดตั้งโครงการ The Ganga Action Plan (GAP) ในปี ค.ศ. 1986 โดยการเพิ่มแหล่งกำจัดขยะ การผันทิศทางน้ำเสีย การเพิ่มสาธารณสุขขั้นพื้นฐานต้นทุนต่ำ (Low-Cost Sanitary) การสร้าง

เตาเผาศพแบบไฟฟ้า (Electric Crematoriums) (Jaiswal, 2007) รัฐบาลอินเดียพยายามหยุดยั้ง การปล่อยมลพิษทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรม จาก ภาคการเกษตร จากบ้านเรือนริมฝั่งแม่น้ำ และความเชื่อ จากพิธีกรรมทางฮินดูที่ปล่อยศพญาติมิตรให้ลอยไป ตามแม่น้ำ โดยประกาศโครงการ “นะมามิ คงคา” เพื่อฟื้นฟูแม่น้ำคงคา ตลอดความยาว 2,500 กิโลเมตร ด้วยเงินลงทุน 3,000 ล้านดอลลาร์ ก็ยังไม่บรรลุผล อย่างที่ตั้งเป้าหมายไว้ (ทรงพจน์ สุภาพล, 2559) จึง เป็นคำถามว่าการแก้ไขปัญหาคล่องแม่ข่าเน่าเสีย ให้กลับกลายเป็นแหล่งน้ำที่มีชีวิต เป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีภูมิทัศน์สวยงาม มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ จะต้องใช้แนวทางใด ใช้เวลาอีกนานเท่าใดจึงเป็นกุญแจ สำคัญอันจะนำไปสู่ผลสำเร็จได้

แนวคิดประชาสังคม จิตสาธารณะ และวัฒนธรรม ประเพณี เพื่อสร้างความเข้มแข็งของภาคพลเมือง

อนุชาติ พวงสำลี และ กฤตยา อาชวนิจกุล (2542) กล่าวไว้ในหนังสือชื่อ ขบวนการประชา สังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง ถึงแนวคิด ที่นำเสนอโดย ปีเตอร์ เซ็งเก้ (Peter Senge) เรื่อง “การสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้” ซึ่งเป็นที่มาของ การสร้างประชาสังคม ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1. การเรียนรู้ส่วนบุคคล (Personal Mastery) หมายถึง การกำหนดตัวตนของประชาชน เพื่อเรียนรู้ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะเข้าสู่ กระบวนการประชาสังคม 2. วิสัยทัศน์ร่วมกัน (Share Vision) หมายถึง การกำหนดสร้างวิสัยทัศน์และ ทิศทางร่วมกันโดยมองอนาคตร่วมกันของประชาชน 3. การเรียนรู้เป็นทีม (Team Learning) หมายถึง รูปแบบกระบวนการจัดการแบบใหม่ให้กับ ประชาชน

มณี พยอมยงค์ (2537) กล่าวถึง **ประเพณี ปอย** คืองานฉลองหรืองานรื่นเริง งานเทศกาลที่จัดขึ้น ศาสตราจารย์มณี พยอมยงค์ เล่าว่า เคยสนทนากับ ชาวพม่าท่านหนึ่ง บอกว่า ปอยมาจากคำว่า ปเวณี

หรือ ปเวณี แต่พม่าออกเสียงเร็ว ฟังเป็นเสียงปอย คำว่าปอยนี้ ปรากฏในเอกสารล้านนาไทยระยะ 300 ปี เป็นระยะเวลาที่ชาวพม่าเข้ามาปกครองล้านนาไทย แต่เอกสารสมัยอาณาจักรล้านนาไทยไม่ปรากฏคำว่า ปอยเลย แสดงว่าคำว่า ปเวณี ได้มาจากพม่า นำมา ใช้โดยออกเสียงเป็นปอย งานที่มีชื่อว่า “ปอย” นั้นมี ด้วยกัน 4 ปอย คือ 1. ปอยหลวง งานฉลอง 2. ปอยน้อย งานบวชอุปสมบท 3. ปอยข้าวสงฆ์ งานทำบุญอุทิศ หาผู้ตาย 4. ปอยล้อ งานศพพระสงฆ์ หรือ เจ้าเมือง กล่าวคือ การฮ่อมปอย เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของ คนล้านนา คำว่า ฮ่อม ออกเสียงแบบล้านนา แปล ก็คือ ออม (ภาษาไทย) สรุปลงเป็นคำเดียวกันแต่คนละ สำเนียง ฮ่อม หมายถึง การนำปัจจัย หรือสิ่งของ มารวมกัน ปอยหลวง เป็นงานบุญที่จัดเพื่อฉลอง ศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กำแพงวัด เป็นต้น งานปอยจะเป็นงานที่ทุกคน มีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าจะเป็นการฮ่อมเงิน วัตถุสิ่งของหรือแรงกายก็ตาม เพราะต่างถือว่าสิ่งที่ ได้รับจากงานปอย คือ บุญกุศล ตามวิถีชีวิตของ คนเมืองล้านนา (มณี พยอมยงค์, 2537)

ตัวอย่างงานฮ่อมปอยของชาวล้านนา ส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่ เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2555 ขบวนองค์กร ชุมชนคนพะเยาร่วมกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานปฏิบัติการภาคเหนือตอนบน มหาวิทยาลัยพะเยา สำนักงานพัฒนาสังคมและ ความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดพะเยา ภาคีทั้งระดับท้องถิ่น และส่วนภูมิภาค ร่วมกันจัดงาน “ฮ่อมกำกั๊ด ฮ่อมผญา คนพะเยาสู่การจัดการตนเอง” (รวบรวมความคิด สติปัญญา ภูมิปัญญา โดยชุมชนคนพะเยา-ผู้เขียน) ณ มหาวิทยาลัยพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา มี ผู้เข้าร่วม 500 คน จากทุกอำเภอในจังหวัดพะเยา โดยมีปาถกฐานำ “ฮ่อมกำกั๊ด ฮ่อมผญา คนพะเยา สู่การจัดการตนเอง” โดยพระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีรธมโม) หากคนพะเยาจะจัดการตนเอง จะต้องประกอบด้วย 3 เรื่อง คือ 1. คนที่จะอยู่ใน

สังคมจะต้องมีความดีที่ทรงไว้ซึ่งธรรม 2. ต้องมีระบบการจัดการเป็นแบบแผนเป็นธรรมกับทุกฝ่ายกับชุมชน 3. การลงมติต่างๆ จะต้องคงไว้ทรงคุณธรรมคนพะเยาจะจัดการตนเองได้ต้องมีธรรมซึ่งเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่กว่าการให้ทั้งปวง (นภาพร สุวรรณศักดิ์, 2555)

“คนเชียงของแห่งลือชื่อ” (2560) รายงานว่าคนเชียงของแห่งลือชื่อด้านระเบิดแก่งแม่น้ำโขงร่วมปักธงชัยงาน “ฮอมบุญ ฮอมปอย” เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 ที่ท่าเรือผาถ่าน ตำบลเวียงอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย เครือข่ายภาคประชาชน ร่วมกันจัดกิจกรรม “ฮอมบุญ ฮอมปอย หยุดระเบิดแก่งแม่น้ำโขง” เพื่อรณรงค์ต่อต้านโครงการปรับปรุงร่องแม่น้ำโขงหรือการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงที่ดำเนินการโดยประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ผู้สื่อข่าวรายงานว่าบรรยากาศในงานนั้นเครือข่ายภาคประชาชนเปิดซุ้มรับธงชื่อคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง โดยมีประชาชนให้ความสนใจร่วมลงชื่อจำนวนมาก ทั้งยังมีการติดป้ายคัดค้านการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงทั้งภาษาไทย จีน ลาว อังกฤษ บริเวณท่าเรือ เช่น ป้ายที่มีข้อความว่า “ฮอมบุญ ฮอมปอย” “หยุดระเบิดแก่งแม่น้ำโขง” “ปกป้องแม่น้ำเพื่อมนุษยชาติ” ฯลฯ

อารี เลิศแสนพร (2555) กล่าวไว้ว่าจิตสาธารณะ (Public Mind) หมายถึง จิตสำนึกเพื่อส่วนรวม เพราะคำว่า “สาธารณะ” คือ สิ่งที่มีได้เป็นของผู้หนึ่งผู้ใด จิตสาธารณะจึงเป็นความรู้สึกถึงการเป็นเจ้าของในสิ่งที่เป็นสาธารณะ ในสิทธิและหน้าที่ที่จะดูแลและบำรุงรักษาส่วนรวม เช่น การช่วยกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม โดยการไม่ทิ้งขยะลงในแหล่งน้ำ การดูแลรักษาสาธารณสมบัติ เช่น โทรศัพท์สาธารณะ หลอดไฟที่ให้แสงสว่างตามถนนหนทาง แม้แต่การประหยัดน้ำประปา หรือไฟฟ้า ที่เป็นของส่วนรวม โดยให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าตลอดจนช่วยดูแลรักษาให้ความช่วยเหลือผู้ทุกข์ได้ยาก หรือผู้ที่ร้องขอความ

ช่วยเหลือเท่าที่จะทำได้ ตลอดจนร่วมมือกระทำเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาหรือช่วยกันแก้ปัญหา แต่ต้องไม่ขัดต่อกฎหมาย เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวม รวมถึงการยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เพราะหลักธรรมหรือคำสั่งสอนในทุกศาสนาที่นับถือสอนให้คนทำความดีทั้งสิ้น ถ้าปฏิบัติได้จะทำให้ตนเองมีความสุข

แอมเนสตี อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย (2560) กล่าวถึง การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) เป็นปฏิบัติการของกลุ่มคนที่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ในประเด็นต่างๆ เช่น การเมือง สิ่งแวดล้อม เชื้อชาติ สิทธิผู้หญิง LGBT โรคเอดส์ คนพิการ ฯลฯ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ระบุว่า การเคลื่อนไหวทางสังคมเติบโตมาพร้อมกับอุดมการณ์เสรีนิยมประชาธิปไตย ซึ่งให้ความสำคัญกับเสรีภาพในการแสดงออกและการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างมาก (แอมเนสตี อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย, 2560) โดยเชื่อว่าเมื่อประชาชนถูกกดขี่ข่มเหงหรือไม่ได้รับความเป็นธรรม พวกเขาจะยอมมีสิทธิออกมาแสดงความเห็น วิพากษ์วิจารณ์ ประท้วง และเรียกร้องความยุติธรรมให้ตัวเองได้ กลุ่มคนที่เข้าร่วมกับการเคลื่อนไหวทางสังคมมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละบริบท บางกลุ่มเป็นคนที่ออกมาต่อสู้เพื่อปลดแอกจากอำนาจผู้ปกครองที่ไม่เป็นธรรม บางกลุ่มเป็นคนยากจนที่ต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และบางกลุ่มเป็นชนชั้นกลางไปจนถึงชนชั้นสูงที่แย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกัน การเคลื่อนไหวทางสังคมในบางประเด็นขยายตัวจากในประเทศจนได้รับการยอมรับเกือบทั่วโลก โดยบางประเด็นมีต้นกำเนิดในโลกตะวันตก เช่น สิทธิและความเท่าเทียมของผู้หญิง การแต่งงานของคนเพศเดียวกัน แต่บางเรื่องก็มาจากโลกตะวันออก เช่น หลักการไม่ใช้ความรุนแรง (อหิงสา) ของมหาตมะ คานธี การเคลื่อนไหวที่เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เช่น การเรียกร้องสิทธิพลเมืองของคนผิวดำในสหรัฐอเมริกา ซึ่งนำโดย มาร์ติน ลูเธอร์

คิง จูเนียร์ อาหรับสปริงส์ในภูมิภาคตะวันออกกลาง การรณรงค์ลดใช้ถุงพลาสติก เพื่อแก้ปัญหาโลกร้อน การเปิดโปงข้อมูลการละเมิดสิทธิมนุษยชนของรัฐบาลทั่วโลกโดยวิกิลีกส์ หรือการเคลื่อนไหวต่อต้านเผด็จการของนักศึกษาไทยในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 (แอมเนสตี้อินเตอร์เนชันแนล ประเทศไทย, 2560)

แม้กระทั่งโครงการก้าวคนละก้าวเพื่อระดมทุนเพื่อโรงพยาบาลของนักร้องดัง ตูน บอดี้สแลม (ครินทร์, 2560) ถือเป็นกรณีเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกัน เพราะสามารถสร้างกระแสทั้งการออกกำลังกายเพื่อสุขภาพแข็งแรงและร่วมใจกันบริจาคเงินเพื่อสาธารณกุศล เช่น ปี พ.ศ. 2559 โครงการ “ก้าวคนละก้าวเพื่อโรงพยาบาลบางสะพาน” อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ วิ่งระยะทาง 400 กิโลเมตร และสามารถระดมทุนจากคนไทยทั่วประเทศได้ถึง 85 ล้านบาท ปี พ.ศ. 2560 โครงการ “ก้าวคนละก้าวเพื่อ 11 โรงพยาบาลทั่วประเทศ” วิ่งจากสุดเขตแดนใต้สู่สูงสุดแดนสยาม เริ่มต้นวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2560 ที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา สิ้นสุดที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2560 รวมระยะเวลา 55 วัน ระยะทาง 2,215.4 กิโลเมตร ยอดเงินบริจาค 1,200 ล้านบาท (สรุปเมื่อ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2560) รวมไปถึงปรากฏการณ์ต่างๆ บนโลกออนไลน์ ทั้งแฮชแท็ก #savetoon ที่รณรงค์ให้ตูนวิ่งไปถึงเป้าหมายอย่างปลอดภัย เบล็ฟอย่างสุภาพ ยังรวมไปถึงการทำเฟรมภาพให้เหมือนได้ถ่ายรูปอย่างใกล้ชิดกับพี่ตูนที่ได้กลายเป็นไวรัลในช่วงระยะเวลานั้น ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของกรณีเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) ที่เป็นประวัติศาสตร์ในสังคมไทย

ประชาสังคมของชาวเชียงใหม่กับการแก้ปัญหาคลองแม่ข่า

สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2552) กล่าวถึง คลองแม่ข่า

หรือที่คนเชียงใหม่เรียกว่า “น้ำแม่ข่า” เป็น 1 ใน 7 ประการของไข่มวงผลการเลือกพื้นที่ในการสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 1839 หรือ 722 ปี มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ในฐานะเป็นคูเมืองชั้นนอกของเมืองเชียงใหม่ทางด้านตะวันออกและด้านใต้ พระเจ้ามังรายมหาราช ครองเวียงกุมกาม ทรงชวนพระสหายทั้งสองคือ พระยาจำเมือง เจ้าเมืองพะเยา และพระยาร่วง เจ้าเมืองสุโขทัย ออกไปยังชัยภูมิเพื่อตรวจดูทำเลสถานที่ ที่จะสร้างพระราชานิเวศน์มณฑลพิตรถาวรใหม่ เมื่อกษัตริย์ทั้งสามไปถึงสถานที่แห่งนั้นปรากฏภูมิทัศน์ให้เห็นคือ มีหนูเผือกตัวใหญ่เท่าตุ่มเกวียน มีบริวาร 4 ตัว วิ่งออกจากชัยภูมิตันนั้นไปทางทิศตะวันออกก่อน แล้วบ่าหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ไปลงรูแห่งหนึ่งที่ได้ตั้งนิโครธ (ต้นไม้ลู่) กษัตริย์ทั้งสามเห็นเป็นนิมิตอันดีเช่นนั้น จึงจัดแต่งดอกไม้ธูปเทียนไปสักการบูชาที่ต้นนิโครธนั้น (ต้นไม้นี้ถูกทำลายไปในรัชสมัยพระเจ้าติโลภมหาราช พระองค์ทรงให้ขุดขึ้นเพื่อสร้างพระราชานิเวศน์มณฑลพิตรใหม่) แล้วให้จัดสร้างรั้วไม้ล้อมรอบไม้นั้น จึงถือว่าเป็นไม้เสื่อเมืองหรือศรีเมืองสืบมาแล้ว ทั้งสามกษัตริย์ให้บุกเบิกแผ้วถางบริเวณที่จะสร้างเป็นเมืองแล้วจึงเชื่อกะดับดู ปรากฏว่าพื้นที่นั้นลาดไปทางทิศตะวันออกเป็นการต้องกับลักษณะชัยภูมิที่จะสร้างเป็นนครยิ่งนัก เมื่อพระยาร่วงและพระยาจำเมือง ทรงเห็นดังนั้น ก็กล่าวแก่พระเจ้ามังรายว่า ทำเลที่จะสร้างเมืองนี้ถูกต้องด้วยหลักชัยภูมิ 7 ประการ คือ 1. มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า เคยมีกวางเผือกสองตัวแม่ลูกเคยมาอาศัยอยู่ที่นี้และมีคนพากันมาสักการบูชาเป็นอันมาก 2. มีฟาน (แก้ง) เผือกสองแม่ลูกมาอาศัยและได้ต่อสู้กับฝูงสุนัขของพราน ซึ่งตามเสด็จพระเจ้ามังรายมาดังกล่าวแล้ว 3. ได้เห็นหนูเผือกพร้อมด้วยบริวาร 4 ตัว วิ่งเข้าโคนต้นไม้นิโครธ (ไม้ลู่) 4. พื้นที่สูงทางทิศตะวันตก เอียงลาดไปทางทิศตะวันออกเป็นทำเลต้องด้วยลักษณะพื้นที่ที่จะสร้างเมือง 5. มีน้ำตกไหลจากคอยสุเทพโอบล้อมตัวเมืองไว้เป็นการสะดวกในการที่ชาวเมืองจะได้

ใช้สอยบริโภค 6. มีหนองน้ำใหญ่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเมือง หมายถึง คลองแม่ข่า แต่ในตำนานเรียกว่าหนองบัว อยู่บริเวณสนามกีฬาเทศบาลนครเชียงใหม่ ต่อมาในสมัยเจ้าอินทวิชยานนท์ ทรงใช้ขุดระบายน้ำลงแม่น้ำปิงเสียจนตื้นเขิน ในอดีตเคยเป็นที่เคารพสักการะของท้าวพระยาเมืองต่างๆ และขณะนั้นก็ยังเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนอยู่

7. แม่น้ำระมิงค์ (แม่น้ำปิง) ซึ่งเป็นแม่น้ำที่เกิดจากเทือกเขาผีปันน้ำ ซึ่งบนเทือกเขานั้นมีเขาลูกหนึ่งอยู่บนหลังเขาเชียงดาวชื่อว่า “ดอยอ่างสลุง” (ชาวเมืองเรียกว่าอ่างสะหลง) ซึ่งถือว่าเป็นที่สร่งน้ำของพระพุทธเจ้า ไหลผ่านตัวเมือง นับว่าเป็นมงคลแก่บ้านเมืองอีกประการหนึ่งด้วย ซึ่งขัยภูมิทั้ง 7 ประการนี้หายากยิ่งที่จะสร้างเป็นพระนคร (สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552) น้ำแม่ข่ามีแหล่งต้นน้ำมาจากลำห้วยธรรมชาติหลายสาย ได้แก่ ห้วยแม่หยวก ห้วยแม่ข่า ห้วยช่างเคี่ยน และห้วยแก้วจากดอยสุเทพ ประกอบกับเคยมีแหล่งต้นน้ำจากทางทิศเหนือ ได้แก่ น้ำแม่สา และน้ำแม่ชะเยือง ซึ่งมีต้นน้ำมาจากดอยสูงในเขตอำเภอแมริมไหลผ่านมายังตำบลแม่สา และตำบลดอนแก้ว อำเภอแมริม อีกทั้งมีลำน้ำสาขาย่อยที่ไหลมาบรรจบในช่วงกลางน้ำ เช่น ลำเหมืองกาง ร่องกระแจะ และลำคูไหว โดยน้ำแม่ข่าสายหลักจะไหลผ่านตำบลดอนแก้ว เขตอำเภอแมริม ไหลต่อไปยังเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เทศบาลตำบลป่าแดด เทศบาลตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จนถึงเขตเทศบาลตำบลสันผักหวาน และไหลลงสู่แม่น้ำปิงในเขตตำบลสบแม่ข่า อำเภอหางดง ในอดีตนั้น “น้ำแม่ข่า” ได้เอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงในด้านการระบายน้ำจากเขตเมืองสู่แม่น้ำปิง เป็นแหล่งน้ำใช้เพื่อเกษตรกรรม การอุปโภคบริโภค และการสัญจรทางน้ำ เอื้อต่อวิถีวัฒนธรรมของชาวเมืองเชียงใหม่ (“แผนแม่บทการบริหารจัดการน้ำแม่ข่า”, 2555)

คลองแม่ข่าน่าจะนำมาเป็นเรื่องราวบอกเล่าเชิงคุณค่า (Story Telling) ในฐานะแหล่งท่องเที่ยว

เชิงประวัติศาสตร์ อีกทั้งสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดสำนึกรักบ้านเกิดและถิ่นพำนักของประชาชนชาวเชียงใหม่

คงปฏิเสธไม่ได้ว่าการพัฒนาเมืองเชียงใหม่อย่างไร้ทิศทางโดยหน่วยงานภาครัฐ เริ่มจาก พ.ศ. 2510-2512 มีการตัดถนนซูเปอร์ไฮเวย์ข้ามแม่น้ำปิงทำให้พื้นที่หนองใหญ่ เริ่มถูกถมและกลายเป็นที่ดินของเอกชน พ.ศ. 2525 กรมโยธาธิการ จังหวัดเชียงใหม่ ทำการถมหนองให้กลายเป็นถนนรัตนโกสินทร์ ต่อมา พ.ศ. 2530 กรมโยธาธิการ จังหวัดเชียงใหม่ร่วมกับเทศบาลนครเชียงใหม่ตัดถนนอัษฎางค์เพื่อเชื่อมแจ้งศรีภูมิและถนนรัตนโกสินทร์ การถมคลองแม่ข่าส่งผลให้หนองน้ำใหญ่ในอดีตกลายเป็นเพียงคลองขนาดเล็กที่รองรับการระบายน้ำเสีย การเจริญเติบโตของเมืองเชียงใหม่โดยเฉพาะในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ทำให้คลองแม่ข่าถูกทำลาย มีการรื้อกำแพงพื้นที่บริเวณสองฝั่งคลอง การทิ้งขยะ ระบายน้ำทิ้งจากอาคารบ้านเรือนและสถานประกอบการ ทำให้เกิดสถานะเสื่อมโทรมทางด้านกายภาพ ก่อให้เกิดปัญหาคุณภาพน้ำที่เน่าเสียอย่างรุนแรงเป็นแหล่งมลพิษทางน้ำและระบบนิเวศน์ของแหล่งน้ำธรรมชาติไม่ได้รับการดูแลรักษา ลำน้ำธรรมชาติจึงขาดหายและไม่มีน้ำไหลผ่านดังเช่นในอดีต จนไม่สามารถใช้เป็นเส้นทางระบายน้ำหลาก สร้างความเสียหายและผลกระทบต่อเขตเมืองชั้นในซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจและที่อยู่อาศัย (“แผนแม่บทการบริหารจัดการน้ำแม่ข่า”, 2555) เนื่องจากในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีชุมชนเข้ามาอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น ก่อเกิดเป็นชุมชนแออัดมากกว่า 40 ชุมชน ในจำนวนดังกล่าวมีที่ตั้งเรียงรายริมฝั่งคลองแม่ข่าจำนวน 22 ชุมชน (“แม่ข่า..อย่าลืมฉัน”, 2556) ได้แก่ 1. ชุมชนบ้านท่าอ 2. ชุมชนแม่หยวก 3. ชุมชนเมืองลับ 4. ชุมชนบ้านเอื้ออาทร (ป่าตัน) 5. ชุมชนหมู่บ้านเทียมพร 6. ชุมชนศรีลานนา 7. ชุมชนหลังกอก 8. ชุมชนศรีมงคล 9. ชุมชนพัฒนาบ้านกู่เต้า 10. ชุมชนหมู่บ้านอ่อนอารี 11. ชุมชนชมพูช้างม่อย 12. ชุมชนช่างฆ้อง

13. ชุมชนระแกง 14. ชุมชนศรีท้าววัดหัวฝาย 15. ชุมชน-
กำแพงงาม 16. ชุมชนฟ้าใหม่ประตูก้อม 17. ชุมชน-
ทิพย์เนตร 18. ชุมชนป่าแพ่ง 19. ชุมชนศาลาแดง
20. ชุมชน 5 ธันวาคม 21. ชุมชนศรีปิงเมือง 22. ชุมชน-
อินทนิล ปัจจัยดังกล่าวนี้ล้วนสร้างปัญหาให้กับ
คลองแม่ข่าทั้งสิ้น

กานต์ชนก ประภาศวุฒิสาร (2552) ทำการ
ศึกษากระบวนการประชาสังคมในจังหวัดเชียงใหม่
ช่วงเวลาระหว่างปี พ.ศ. 2540-2551 ซึ่งเป็นช่วงเวลา
ที่เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการพัฒนา
ท้องถิ่นและตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ
อย่างกว้างขวาง โดยศึกษาพฤติกรรมเคลื่อนไหว
ของกลุ่มประชาสังคม 5 กลุ่ม คือ องค์กรกลุ่มเพื่อนร่วมงาน
(POP) ภาคีคนอีกเจียงใหม่ ชมรมจักรยานวันอาทิตย์
เชียงใหม่ ชาวบ้านวัดเกต และชุมชนสุเทพ
ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เชียงใหม่เป็น
ศูนย์กลางส่วนภูมิภาค ทำให้เกิดภาวะความเป็นเมือง
ของเมืองเชียงใหม่ โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ
คือ 1) ความเป็นเมืองเชิงพื้นที่ ดังจะเห็นว่ามี
การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขตเมืองอย่างชัดเจน
โดยเฉพาะความหนาแน่นของพื้นที่ที่อยู่อาศัยและ
การกระจายตัวของพื้นที่ พาณิชยกรรม อาคารสูง
กระจุกกระจายอยู่ทั่วไป มีสิ่งปลูกสร้างต่างๆ
อย่างไร้ระเบียบ และการเพิ่มสูงขึ้นของราคาที่ดิน
ในเขตเมือง 2) ความเป็นเมืองเชิงสังคม กล่าวคือ
มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและความหนาแน่น
ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของรายได้ต่อปี ของ
ประชากร 3) ความเป็นเมืองเชิงการเมือง ซึ่ง
เกิดจากนโยบายทั้งจากภาครัฐส่วนกลางและ
จากหน่วยงานท้องถิ่น ขณะเดียวกันความเป็น
เมืองดังกล่าวก็นำมาสู่ปัญหาของความเป็น
เมือง กล่าวคือ ปัญหาจากการกำหนดนโยบาย
ของภาครัฐโดยขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน
ปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและ
สิ่งแวดล้อม ปัญหาช่องว่างทางวัฒนธรรม ปัญหา
ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ สำหรับการเคลื่อนไหว

ของกลุ่มประชาสังคม พบว่า กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด
นั้นมีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน คือ เพื่อสร้างการมี
ส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมืองเชียงใหม่
ให้เป็นไปอย่างมีทิศทางที่ชัดเจนและสอดคล้องกับ
ความต้องการของประชาชน โดยการมีส่วนร่วมนั้น
ต้องเป็นการมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลโครงการ
การพัฒนาต่างๆ อย่างโปร่งใส ชัดเจน มีส่วนร่วม
ในการนำเสนอข้อเสนอนะและร่วมตัดสินใจ
(กานต์ชนก ประภาศวุฒิสาร, 2552) ซึ่งกลุ่ม-
ประชาสังคมส่วนใหญ่จะทำงานในลักษณะยืดหยุ่น
และเป็นการทำงานในลักษณะของอาสาสมัคร
หากแต่สามารถที่จะตรวจสอบผลักดัน และแก้ไขปัญหา
ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในเมืองเชียงใหม่ ร่วมกับการ
สร้างจิตสำนึกร่วมของคนที่อยู่อาศัยในเมืองเชียงใหม่
และเด็กเยาวชนรุ่นหลัง ผลการศึกษาที่มีความเห็น
สอดคล้องกับการศึกษาของยุทธนา วรณปิติกุล และ
สุพิศา เริงจิต (2542) ที่ว่า ประชาสังคม จึงหมายถึง
การที่ผู้คนในสังคมมองเห็นวิกฤตการณ์ หรือรับรู้
ปัญหาสังคมที่ซับซ้อน จึงมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน
อันจะนำไปสู่การก่อจิตสำนึก (Civic Consciousness)
ร่วมกัน รวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic Group)
ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคพลเมือง
ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (Partnership) เพื่อ
ร่วมกันแก้ปัญหา หรือ กระทำการบางอย่างให้บรรลุ
วัตถุประสงค์ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความ
เอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้การเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย
(Civic Network) ดังนั้นการทำให้ผู้คนตระหนัก
ในสิทธิประโยชน์ของตนเอง เข้าใจถึงการเสียสละ
เสรีภาพบางประการของตนเองเพื่อสันติสุขในสังคม
และมีความรับผิดชอบต่อสังคมจึงเป็นภาระหน้าที่
ของทุกคนในสังคมซึ่งถือเป็นพัฒนาการทางการเมือง
ประเด็นการแก้ปัญหาคลองแม่ข่าด้วยการ
ใช้อำนาจรัฐ และกฎหมาย พบว่า สำนักงานสิ่งแวดล้อม
ภาคที่ 1 ได้ดำเนินการติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำ
คลองแม่ข่า เมื่อปี พ.ศ. 2552 พ.ศ. 2558 พ.ศ. 2560
ยังคงพบว่า คุณภาพน้ำยังอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ดังนั้น

สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1 จึงได้มีการบังคับใช้กฎหมาย โดยมีการติดตามตรวจสอบแหล่งกำเนิดมลพิษ จำนวน 100 แห่ง (จากทั้งหมด 272 แห่ง) พบว่า เกือบร้อยละ 50 ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย คุณภาพน้ำทิ้งไม่ได้มาตรฐาน มีการส่งปรับไปแล้ว 9 แห่ง รวมเป็นเงิน 220,000 บาท (สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1, 2560) พร้อมกันนี้ยังมีข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็นว่า ภาคครัวเรือนและชุมชนมีการปล่อยน้ำเสียออกมากเช่นกัน ทางเทศบาลจำเป็นต้องจัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสีย ส่วนมติที่ประชุมสรุปว่า

1. มอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปดำเนินการจัดทำแผนระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว เพื่อแก้ไขปัญหาคลองแม่ข่า เข้าสู่แผนยุทธศาสตร์จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเสนอเรื่องต่อไปยังสำนักนายกรัฐมนตรี
2. ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องประชาสัมพันธ์การแก้ไขปัญหาของภาครัฐในทุกภาคส่วน เพื่อให้ประชาชนที่เกี่ยวข้องเกิดความเข้าใจตรงกัน

วสันต์ จอมภักดี (2561) กล่าวถึงแม่น้ำข่า ไม่มีออกซิเจน เมื่อ พ.ศ.วสันต์ จอมภักดี ประธานคณะกรรมการประสานงานอนุรักษ์แม่ปิงและสิ่งแวดล้อม รายงานผ่านสื่อสังคมออนไลน์ส่วนตัวว่า เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2561 ได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1 ตรวจวัดคุณภาพน้ำบริเวณประตู 3 ประตู ด้านทิศเหนือบริเวณโรงพยาบาลลานนา ประมาณ 500 เมตร ปรากฏว่า ค่าออกซิเจนละลายในน้ำมีค่า เป็น 0 ณ บริเวณน้ำแม่ข่าข้างโรงพยาบาลเซนต์ปีเตอร์ ถนนสุขเปอร์ไฮเวย์ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปลาตะเพียนและปลาสร้อยตายจำนวนมากเพราะเป็นปลาที่ไวต่อค่าออกซิเจน จึงพอจะสรุปได้ว่า การแก้ปัญหาด้วยการใช้อำนาจรัฐและกฎหมาย จวบจนปัจจุบันยังไม่บรรลุเป้าหมาย เพราะระบบการบำบัดน้ำเสียจากผู้ทิ้งน้ำเสียลงลำคลองยังไม่เกิดเป็นรูปธรรม เพราะยังไม่สามารถหาเจ้าภาพตัวจริงจากหน่วยงานภาครัฐแห่งใดได้เลย เนื่องจากต้องรอทั้งคำสั่งและงบประมาณจากระบบราชการส่วนกลาง เพราะเท่าที่ผ่านมาเป็นเพียงการเข้าร่วม

ประชุมอย่างเป็นทางการ สรุปเป็นเอกสาร แต่ยังไม่มีความก้าวหน้า ทั้งที่แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นมานานกว่า 20 ปี คงเป็นไปได้เพียงข้อเสนอแนะเชิงวิชาการจากงานวิจัยเท่านั้น

นอกจากนี้การแก้ปัญหาคลองแม่ข่าโดยระบบราชการส่วนท้องถิ่น ที่ต้องอาศัยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล-องค์การบริหารส่วนตำบล) ที่มีน้ำแม่ข่าไหลผ่าน ก็ยังไม่สามารถร่วมมือกันแก้ปัญหาทั้งระบบได้เลย ดังนั้นใครเสนอแนวความคิดว่า การแก้ปัญหาคลองแม่ข่าต้องอาศัยอำนาจของรัฐบาลผ่านการบูรณาการทั้งการบริหารราชการแผ่นดิน (ส่วนกลาง-ภูมิภาค-ท้องถิ่น) จึงน่าจะเป็นคำตอบที่เหมาะสมที่สุด ในการแก้ปัญหาที่เรื้อรังยาวนานกว่า 50 ปี เพราะมีเช่นนั้นต่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแบบบูรณาการ (ซีอีโอ) ที่ย้ายมาแล้วก็ย้ายไปตามวาระ ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาเชิงบูรณาการได้อย่างแท้จริง คงเป็นแค่คำสวยหรูสำหรับประเทศไทยเท่านั้น

ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านจิตอาสา จิตสาธารณะในการแก้ปัญหาด้านภูมิทัศน์ กลับโดดเด่นกว่าด้านอื่นๆ เพราะมองเห็นเป็นรูปธรรมและได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนมากที่สุด เช่น **โครงการความสุขจากพ่อสู่ผืนแผ่นดิน “เราทำความดี ด้วยหัวใจ”** พัฒนาพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่ให้เกิดความสวยงาม เป็นการร่วมกันทำความดีเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล เนื่องในวันคล้ายวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร หรือวันพ่อแห่งชาติ อีกทั้งยังเป็นการรับสนองที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้ง**โครงการจิตอาสา “เราทำความดีด้วยหัวใจ”** (“แม่ทัพภาค 3”, 2560) เพื่อให้จิตอาสาเหล่านี้ได้ร่วมกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในพื้นที่ต่างๆ บรรเทาความเดือดร้อน และแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชน ได้นำกำลังทหาร ตำรวจ และจิตอาสา

ร่วมกันทำความสะอาดคลองแม่ข่า พร้อมทั้งรื้อถอนอาคารบ้านเรือนที่รูก้ำคลองแม่ข่า บริเวณชุมชนบ้านเอื้ออาทรป่าตัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2560 และกิจกรรมจิตอาสาพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ประชามิสุข โครงการจิตอาสาพระราชทานตามแนวพระราชดำริ “เราทำความดีด้วยหัวใจ” (MGR Online, 2561) เน้นพัฒนาคลองแม่ข่าและลำน้ำสาขา รวมระยะทาง 8,411 เมตร โดยมีทหารในสังกัดมณฑลทหารบกที่ 33 กองบิน 41 ตำรวจภูธรภาค 5 ตำรวจตระเวนชายแดน ฝ่ายปกครอง และจิตอาสาเฉพาะกิจจังหวัดเชียงใหม่ เข้าร่วมกิจกรรมกว่า 3,000 คน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 คือการขุดลอกขยายทางน้ำพื้นที่ตำบลคอนแก้ว อำเภอแมริม (ช่วงต้นน้ำ) ระยะที่ 2 คือการพัฒนาคลองและลำน้ำสาขา ตั้งแต่เขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ไปจนถึงเขตตำบลป่าแดด ตำบลแม่เหียะ (ช่วงกลางน้ำ) ระยะที่ 3 คือการขุดลอก ขยายทางน้ำ พื้นที่ตำบลสันผักหวาน และตำบลสบแม่ข่า อำเภอหางดง (ช่วงปลายน้ำ) เมื่อวันที่ 21-27 มีนาคม พ.ศ. 2561 รวมถึงกิจกรรม “หอมปอຍแม่ข่างาม” ณ บริเวณคลองแม่ข่า ทำน้ำช้ำศรีภูมิ-ทำน้ำศรีดอนไชย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 โดยมีนายวิวัฒน์ ประศาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ เป็นประธานในพิธีเปิด (ณัฐ์ สิ้นันตา และ ศศิภา จิระวัฒนาวงศ์, 2561) เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน จิตอาสาและหน่วยงานทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เป็นการช่วยขับเคลื่อนมาตรการปรับปรุงภูมิทัศน์สองฝั่งคลองแม่ข่าจากคลองที่น้ำเน่าเสียจนถึงขั้นวิกฤติให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่เป็นรูปธรรมเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน ได้รับความร่วมมือจากประชาชนผู้มีจิตศรัทธา ร่วมบริจาค กล้าไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้มงคล ไม้หอม ไม้กระถาง กล้าไม้แขวน พรรณไม้ชนิดต่างๆ พืชสมุนไพร เมล็ดพันธุ์พืชผักสวนครัว อุปกรณ์ทำสวน สำหรับให้ชาวบ้านปลูกริมคลองแม่ข่า ตลอดจน

ขอความร่วมมือประชาชนผู้มีบ้านเรือน อาคารร้านค้า อยู่ติดคลองแม่ข่า ร่วมกันปลูกต้นไม้ ไม้ดอก ไม้ประดับ และช่วยปรับปรุงภูมิทัศน์ตกแต่งริมคลองแม่ข่า ให้สะอาด สวยงามตลอดทั้งปี จัดเป็นสีสนหนึ่งของขงานมทกรรมไม้ดอกไม้ประดับ พ.ศ. 2561 หรืองานบุปผชาติ ครั้งที่ 42 ส่งผลให้เมืองเชียงใหม่เป็นนครแห่งดอกไม้งาม ตามคำขวัญ “ดอยสุเทพเป็นศรี ประเพณีเป็นสง่า บุปผชาติล้วนงาม นามล้ำค่านครพิงค์” ช่วยฟื้นฟูคลองแม่ข่าซึ่งเป็น 1 ใน 10 ชัยมงคล 7 ประการของเมืองเชียงใหม่ให้เป็นแม่น้ำแห่งชัยมงคล สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนอย่างยั่งยืน

ดังนั้นการแก้ปัญหาคลองแม่ข่าเน่าเสีย ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ กล่าวคือ นอกจากการใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ ระบบนิเวศน์วิทยา เช่น เมื่อพบค่าออกซิเจนละลายในน้ำมีค่า เป็น 0 ต้องแก้ปัญหาฉุกเฉิน โดยใช้เครื่องกลเติมอากาศมาช่วยตามจุดต่างๆ เป็นระยะๆ เช่น กั้นหินน้ำช้ำพัฒนาจากสำนักงานชลประทาน หรือกั้นหินน้ำแบบชาวบ้านใช้กับบ่อเลี้ยงปลา (วสันต์ จอมภักดี, 2561) ยังต้องบูรณาการทางด้านศาสนา ตามแนวทางบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) ตลอดจนใช้ประเพณีภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของล้านนา เพราะความสำคัญของขุนน้ำแม่ข่า หรือคลองแม่ข่า ไม่ได้เป็นเพียงชัยมงคลของเชียงใหม่เท่านั้น แต่ในแง่ประวัติศาสตร์ความเก่าแก่ของเมืองน่าจะต้องหยิบยกมาเป็นประเด็นสำคัญเพื่อสร้างความผูกพันของชาติพันธุ์หรือคนบ้านเดียวกัน อีกทั้งมีความสำคัญในทางยุทธศาสตร์ในฐานะเป็นคูเมืองชั้นนอกของเมืองเชียงใหม่ทางด้านใต้และตะวันออก ด้วยเป็นการเพิ่มความมั่นคงคั่นกลางอยู่ระหว่างคูน้ำรอบตัวเวียงกับน้ำแม่ปิง ในสมัยปลายราชวงศ์มังรายจึงมีการขุดลอกครั้งใหญ่ เช่น ในสมัยท้ายแม่กุครองเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 2104-2107) แม้ช่วงสมัยเมืองเชียงใหม่ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. 2101-2317) พม่าในฐานะผู้ครอง

เมืองเชียงใหม่ก็ได้ทำการขุดลอกและปรับปรุงคลองแม่ข่า ส่วนหนึ่ง ความยาวประมาณ 3 กิโลเมตร โดยเริ่มจาก จุดเริ่มต้นบริเวณวัดไชยศรีภูมิและลำคูไหลทางด้าน ตัวของกำแพงเมืองเชียงใหม่ไปบรรจบกันที่ประตู ชั่วก้อม (“แม่ข่า..อย่าลืมฉัน”, 2556) ดังนั้น การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีโบราณ เช่น “พิธีไหว้ สาสีบชะตาน้ำแม่ข่า” เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2560 ณ บริเวณคลองแม่ข่าน้อย วัดเทพนิมิต บ้านแม่ข่าหมู่ 1 ตำบลป่าแดด อำเภอเมือง จังหวัด- เชียงใหม่ รวมถึงการประกาศเจตนารมณ์ร่วมกัน ในการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยพิธีกรรมทางศาสนา ปลอ่ยปลา นำชีวิตกลับคืนสู่แม่น้ำลำคลอง ก็เป็นอีกหนึ่งกุศโลบายที่ได้ผลดีเช่นกัน และควรจัดขึ้น เป็นประจำทุกปี

พิมลกลัย เดชะชัย (2560) รายงานข่าว เรื่อง หลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหา น้ำเสียในแม่น้ำลำคลอง (คลองแม่ข่า) เป็นหลักสูตร ที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็น การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem Base Learning) โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน การเรียนรู้ อาศัยความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ครูภูมิปัญญา ผู้รับผลกระทบ รวมทั้งนักศึกษา กศน. ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหาน้ำเสียในคลองแม่ข่า ร่วมกันหาวิธีการในการ แก้ไขปัญหา และร่วมกันรับผิดชอบในสิ่งที่ได้ลงมือ กระทำ เป็นการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ เพื่อต่อยอด ให้เป็นหลักสูตรในการแก้ไขปัญหา น้ำเสียในแม่น้ำ ลำคลองทุกแห่ง นำโดย ว่าที่ร้อยตรี ดร.เอกพจน์ เกษมกุลทรัพย์ ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษานอกกระบวน และการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้หลักสูตรท้องถิ่นเรื่องการแก้ไขปัญหา น้ำเสีย ในแม่น้ำลำคลอง (คลองแม่ข่า) สามารถนำไปใช้ได้ ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2560 โดยนักเรียน สามารถเรียนรู้ได้ตามหลักสูตรและมีผลการเรียน เป็นไปตามความคาดหวังของหลักสูตร (พิมลกลัย

เดชะชัย, 2560) นับเป็นอีกหนึ่งโครงการที่น่าจะเป็น แสงสว่างที่ปลายอุโมงค์ เพราะการสร้างจิตสำนึก ปลุกฝังความรับผิดชอบต่อสังคม หวงแหนในทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสำนึกรักท้องถิ่น ย่อมเกิดขึ้นได้จากการปลุกฝังกระบวนการคิด วิเคราะห์ ผ่านการเรียนรู้ ไม่ว่าจะอยู่ในระบบหรือนอกระบบ การศึกษาก็ตาม สอดคล้องกับกรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม (2550) ได้พัฒนาโครงการอีโคสคูล (Eco-school Project) ขึ้น ตลอดจนจัดทำเกณฑ์ และตัวชี้วัดโรงเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักการ การศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Education for Sustainable Development: ESD) เพื่อเป็น แนวทางเบื้องต้นในการส่งเสริมการดำเนินงาน ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาของโรงเรียนในประเทศไทย และมี กรอบการทำงานที่เน้นให้โรงเรียนได้วิเคราะห์และ พัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนทั้งระบบไปสู่ การใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนมากขึ้น แต่ทั้งนี้โรงเรียนควรคำนึงถึงปัจจัยสนับสนุนการ เป็นโรงเรียนสิ่งแวดล้อมศึกษาและปัจจัยสนับสนุน จากชุมชน ด้วยเพราะมีความแตกต่างกัน ตามสภาพแวดล้อมของโรงเรียนและชุมชน แต่ต้องอยู่บนพื้นฐานของการทำงานร่วมกัน และเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างโรงเรียนและ ชุมชนเพื่อ ประโยชน์ในการพัฒนาโรงเรียน และชุมชน ให้สามารถอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน ในอนาคต ซึ่งคล้ายคลึงกับแนวทางการพัฒนาโรงเรียน สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในต่างประเทศหลายๆ ประเทศ เช่น ประเทศ- ออสเตรเลีย เป็นต้น (Eulefeld, 1995; Logomasini, 2008; Schleicher, 2004; Australian Government Department of the Environment and Heritage, 2006) ซึ่งพบว่า การวางยุทธศาสตร์ ด้านการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของ รัฐบาลออสเตรเลียตะวันตก ได้มีการกำหนด

แนวทาง/นโยบายด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา เริ่มตั้งแต่ การกำหนดนิยามคำว่าสิ่งแวดล้อมศึกษา กำหนด นโยบายเป้าหมายและหลักการด้านสิ่งแวดล้อม ศึกษา รูปแบบการประเมินติดตามและการรายงาน ผลการดำเนินงาน โดยมีการวางแผนการดำเนินงาน แบ่งเป็น 5 แผนงาน ได้แก่ 1) กระตุ้นเพื่อสร้าง ความร่วมมือและการมีส่วนร่วม 2) สร้างแกนนำ ด้านสิ่งแวดล้อมศึกษาโดยภาครัฐ 3) การจัดระบบ การเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาในระบบโรงเรียน 4) พัฒนาชุมชนเพื่อให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืนและ การป้องกันสิ่งแวดล้อม 5) สร้างเครือข่ายในระบบ อุตสาหกรรมและระบบเศรษฐกิจ (Government of Western Australia, 2004)

สรุปได้ว่าการแก้ไขปัญหาคอขวดแม่ข่าย จะเป็น รูปธรรมได้นั้น นอกเหนือจากวิสัยทัศน์ของผู้นำ ทั้งระดับรัฐบาล ระดับท้องถิ่น งบประมาณ รวมถึง การบังคับใช้กฎหมายอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม ตลอดจนการเอาใจจริงเอาใจของเจ้าหน้าที่รัฐ ปัจจัย สำคัญที่สุดคือ การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน (Participation) ในรูปแบบประชาสังคม (Civil Society) ตลอดจนการปลูกฝังจิตสำนึกของเด็กและเยาวชน เรื่องสิ่งแวดล้อม จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาคอขวดแม่ข่าย อย่างยั่งยืน โดยการนำวิถีชีวิตคนเมือง วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ล้านนา มาประยุกต์ใช้ในการ สร้างพลัง (Empowerment) จนเกิดกระบวนการ ทางสังคมที่ส่งเสริมให้บุคคล องค์กร และชุมชน มีความเป็นตัวของตัวเอง (อัตลักษณ์) สามารถเลือก และกำหนดอนาคตของชุมชนเองได้ จนก่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movement) นั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2550). **คู่มือโรงเรียน สิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.

กองบรรณาธิการ วอยซ์ทีวี. 2555. **โครงการบำบัด น้ำเสียแม่น้ำสิงคโปร์-อ่าวคัลลิ่ง**. สืบค้น เมื่อ 10 มีนาคม 2561, จาก <https://www.voicetv.co.th/read/57241>

กานต์ชนก ประกาศวุฒิสาร. 2552. การเคลื่อนไหว ของประชาสังคมในเมืองเชียงใหม่ต่อประเด็น ปัญหาที่เกิดจากความเป็นเมืองระหว่างปี พ.ศ. 2540-2551. **วารสารสังคมศาสตร์**, 21(1): 171-213.

กิตติ ลิ้มสกุล. 2552. **เส้นทาง OTOP สู่อOVOP เคล็ดลับสู่ความสำเร็จ**. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2561, จาก <http://redcyberkid.blogspot.com/2009/12/otop-ovop.html?m=1>

คนเชียงใหม่ของแหล่งซื้อค้านระเบิดแก่งแม่น้ำโขง ร่วม ปักธงชัยงาน ฮอมบุญ ฮอมปอย. 2560. **ข่าวสด**. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2561, จาก https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_208499

ครีรินทร์. 2560. **สรุปพีตุน โครงการก้าวคนละก้าว กับก้าวแสนยิ่งใหญ่ที่มอบความสุขให้คนไทยกับ 55 วัน 1,200 ล้านบาท**. สืบค้น เมื่อ 10 มีนาคม 2561, จาก <https://www.mangozero.com/big-step-of-p-toon-in-ka/>

ไชยรัตน์ เจริญสินโอสาร. 2545. **ขบวนการเคลื่อนไหว ทางสังคมรูปแบบใหม่**. กรุงเทพฯ: วิชาษา. ณ์ภูริ์ สิ้นันดา, และ ศศิภา จีระวัฒนาวงศ์. 2561.

ชาวเชียงใหม่จัดงานบุญ ฮอมปอยแม่ขางาม พัฒนาและแก้ไขปัญหาคอขวดแม่ข่ายอย่าง ยั่งยืน. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2561, จาก <http://region3.prd.go.th/ct/news/viewnews.php?ID=180204215525>

ทรงพจน์ สุภาพล. 2559. **อินเดียทุ่มเงินลงทุนโครงการ “นะมามิ คงคา” ฟันฟูทำความสะอาดแม่น้ำ คักดีลิตี**. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2561, จาก <https://www.voathai.com/a/india-ganges-pollution/3419375.html>

- นภาพร สุวรรณศักดิ์. 2555. **ฮ่อมกำกืด ฮ่อมผญาคนพะเยาจัดการตนเอง**. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://www.codi.or.th/index.php/2015-08-03-16-12-18/7910-2012-03-19-08-57-04>
- แผนแม่บทการบริหารจัดการน้ำแม่ข่ายแบบบูรณาการ**. 2555. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://cendru.eng.cmu.ac.th/maekha/canal-management-masterplan>
- พิมพ์ลักษณ์ เดชะชัย. 2560. **กศน.อำเภอเมืองเชียงใหม่จัดเสวนาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น**. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2561, จาก <http://www.prdnorth.in.th/ct/news/viewnews.php?ID=170707170009>
- มณี พยอมยงค์. 2537. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- มาซาชิ โยชิโมโต. 2558. **โอซากา เมืองแห่งสายน้ำลำคลอง และของอร่อย**. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2561, จาก https://www.jnto.or.th/japanstory/Okawa_River.php
- แม่ข่าย..อย่าลืมนั่น. 2556. **นิตยสาร Compass** สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://www.compasscm.com/viewissue.php?id=211&lang=th&issue=122>
- แม่ทัพภาค 3 ลุยรื้อบ้านเรือนรुक้ำคลอง!. (2560). **นิว 18**. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2561, จาก <http://www.newtv.co.th/news/8712>
- ยุทธนา วรณปิติกุล, และ สุพิดา เริงจิต. 2542. **สำนึกพลเมือง: ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาสังคม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.
- วสันต์ จอมภักดี. 2561. **แม่น้ำข่าไม่มีออกซิเจน** [Facebook]. สืบค้นเมื่อ 9 มีนาคม 2561, จาก https://www.facebook.com/profile.php?id=100008010646604&sk=photos&collection_token=100008010646604%3A2305272732%3A69&set=a.2079665175643817&type=3
- วี-รีฟอร์มเมอร์. 2556. **มองคลองของเอกชนแล้วย้อนดูตัว บทเรียนการปฏิรูปเมืองจากโคลถึงกรุงเทพมหานคร**. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2561, จาก <http://v-reform.org/v-report/cheonggyecheon-project-city-reform/>
- สุวิทย์ วงศ์จิวราพาณิชย์. 2558. **คลองของเอกชนรื้อทางด่วนพลิกน้ำเน่าให้เป็นแหล่งพักผ่อนกลางกรุงโคล**. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2561, จาก <https://www.creativemove.com/creative/cheonggyecheon/>
- สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). 2554. **โครงการเมืองสร้างสรรค์: คลองของเอกชน**. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2561, จาก <http://archive.is/CJv5e>
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 1 (เชียงใหม่). 2560. **กิจกรรมของเรา**. สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2561, จาก <http://www.reo01.mnre.go.th/th/news/detail/3642>
- สำนักบริการเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2552. **ตำนานเมืองเชียงใหม่**. สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2014/article.php?id=00366&group=1>

- อนุชาติ พวงสำลี, (บรรณาธิการ). 2543. **ทิศบ้าน
ทางเมือง: บนเส้นทางประชาสังคมไทย.**
กรุงเทพฯ: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนา
ประชาสังคม.
- อนุชาติ พวงสำลี, และ กฤตยา อาชวนิจกุล, (บรรณาธิการ).
2542. **ขบวนการประชาสังคมไทย: ความ
เคลื่อนไหวภาคพลเมือง.** นครปฐม: โครงการ
วิจัยและพัฒนาประชาสังคม คณะสิ่งแวดล้อม
และทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อารี เลิศแสนพร. 2555. **จิตสาธารณะ: มิติการ
ปลูกฝังจิตสำนึกในนักสวัสดิการสังคม
รุ่นใหม่.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียว.
- เอ็มจีอาร์ออนไลน์. 2561. **ชาวเชียงใหม่ร่วมพลังพัฒนา
คลองแม่ข่าตามโครงการจิตอาสาพระราชทานฯ
เราทำความดีด้วยหัวใจ.** สืบค้นเมื่อ 20
มีนาคม 2561, จาก [https://mgronline.
com/local/detail/9610000028303](https://mgronline.com/local/detail/9610000028303)
- แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย. 2560. **Social Movement คืออะไร? ทำไมถึง
สำคัญ?** สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2561,
จาก [https://www.amnesty.or.th/
latest/blog/47](https://www.amnesty.or.th/latest/blog/47)
- องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2560. **ถนนสายเล็กๆ เลียบคลองโอตารุ
คือแหล่งช้อปปิ้งยอดนิยมของเมืองโอตารุ.**
สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2561, จาก [https://
www.jnto.or.th/activities/all-around-
japan/9-shopping-area/otaru/](https://www.jnto.or.th/activities/all-around-japan/9-shopping-area/otaru/)
- Australian Government Department of the
Environment and Heritage. 2006.
Education for sustainable Development
in the Asia-Pacific. **Environment and
School Initiatives**, 2(8): 128-129.
- Cheonggyecheon, Seoul, South Korea. 2005.
Retrieved March 20, 2018, from [http://
www.greeninfrastructurenw.co.uk/
climatechange/doc.php?docID=243](http://www.greeninfrastructurenw.co.uk/climatechange/doc.php?docID=243)
- Eulefeld, G. 1995. Environmental education
in the federal republic of Germany.
History of European Ideas, 21(1): 17-29.
- Government of Western Australia. 2004.
**Environmental education strategy
and action plan.** Perth: Department
of Environment.
- Jaiswal, R. K. 2007: **Ganga Action Plan – A
critical analysis**, working paper, 49
p.(2018, May 20) Retrieved May 30,
2018, from [http://www.ecofriends.
org/main/eganga/images/Critical%20
analysis%20of%20GAP.pdf](http://www.ecofriends.org/main/eganga/images/Critical%20analysis%20of%20GAP.pdf)
- Lee, S. 2006. **Water and development in
China: The political economy of
Shanghai water policy Vol. 6.**
Singapore: World Science.
- Logomasini, A. 2008. Environmental education
competitive enterprise institute.
Competitive Enterprise Institute.
Retrieved May 30, 2018 from [https://
cei.org/PDFs/environmentalsource2nd
edition.pdf](https://cei.org/PDFs/environmentalsource2ndedition.pdf)
- Schleicher, K. 2004. Trends and Current State
of Environmental Education in
Germany. **Journal of Environmental
Education Research**, 10(2): 230-250.